

Ирена Шпадијер
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
i.spadijer@gmail.com

Irena Špadijer
University of Belgrade
Faculty of Philology
i.spadijer@gmail.com

HOMO SCRIBENS — HOMO PRAESENS: СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ*

HOMO SCRIBENS — HOMO PRAESENS: STEFAN THE FIRST-CROWNED

У чланку се анализира Житије светог Симеона чији је аутор први српски краљ, Стефан Првовенчани. Рад се бави транспоновањем стварности и реалних историјских догађаја у књижевни култни текст у случајевима када писац свесно наглашава своје присуство и за које знамо да јесте несумњиво. Питања која се постављају и на која се дају одговори јесу: Да ли се у том случају наратија или описи доживљене стварности разликују од уобичајене фикције, од уобичајеног књижевног поступка којим се (ре)-конструише стварност и „дочарава“ веродостојност исказа. Да ли ауторово непосредно присуство догађајима о којима пише јесте залога аутентичности или није?

Кључне речи: писац као сведок, Стефан Првовенчани, Житије светог Симеона.

The article analyses the *Life of St Simeon* authored by the first Serbian king, Stefan the First-Crowned. The article deals with the transposition of reality and real historical events into a literary, cultic text in cases where the author consciously emphasises his presence which we know to be unquestionable. The questions posed and answered in the article are the following: In that case, do the narration and descriptions of the experienced reality differ from common fiction, a customary literary procedure used to (re)construct the reality and “reinforce” the credibility of the text? Is the author’s presence at the events that he writes about the guarantee of authenticity or not?

Keywords: writer as a witness, Stefan the First-Crowned, Life of St Simeon.

* Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту Балканолошког института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 177003 (*Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура*).

Специфичност средњовековне књижевности у односу на уметничко стварање претходних и, особито, потоњих епоха огледа се на више планова.¹ Систем жанрова, однос према оригиналности, ауторско начело, схватање времена и простора — у великој мери представљају особен поетички феномен у односу на остале периоде у историји уметничке мисли (Лихачов 1972; Аверинцев 1977; Богдановић 1980; Brown 2006; Špadijer 2012). Уместо ауторског принципа, који доминира у уметности новог века, а који се огледа у издвајању, посебности и оригиналности, средњовековна поетика истиче начело жанра, а уместо индивидуализованог књижевног израза — топику и књижевну етикецију, систем општег, заједничког и универзалног исказа (Богдановић 1980: 62). Томе треба додати и својеврсну *йарадоксалност*, која се у уметничком поступку карактерише супротстављеношћу појмова, често њиховим набрајањем које доприноси свеобухватности и заокружености, јер тежња ка тоталитету у средњовековној уметности кореспондира са тежњом ка досезању пуноће бића (Водолазкин 2013: 11).

Елементи уметничког обликовања, с једне стране, и стварне тежње дела (тражење истине), с друге, проистичу из основних начела средњовековног књижевног стварања. Читалац (слушалац) и писац налазе се у сразмерном односу — први тражи истину, а други је пружа. „Средњовековни писци не измишљају и све што казују нема привид истине, већ је истинито као књижевна и стварна истина“ (Трифунуовић 1976: 15). Овде није реч о реализму јер писац, ма колико то изгледало противуречно, казује истинито, а не реално — „Писац није загледан у стварност живота, већ у истину живљења свога јунака“ (Трифунуовић 1976: 15). Тај однос према стварности, односно према *вишој истини* која се очитује у средњовековном делу, посебно је занимљиво посматрати у хагиографској књижевности, особито са становишта ауторског/ауторовог односа према самој теми.² Наша пажња ће у овом раду бити усмерена на транспоновање стварности и реалних историјских догађаја у књижевни, култни текст у случајевима када писац свесно наглашава своје присуство и за које знамо да јесте несумњиво.

Није, дакле, реч о аутору који је само *савременик* догађаја, па је са њима свакако био добро упознат и о њима тачно обавештен. Овде се ради о *физичком* присуству, односно о правом очевицу. Питања која се притом постављају јесу: Да ли се у том случају наратија или описи доживљене стварности разликују од уобичајене фикције, од уобичајеног књижевног поступка којим се (ре)конструише збиља и „дочарава“ веродостојност исказа? Да ли ауторово непосредно присуство догађајима о којима пише јесте залога аутентичности или није?

¹ О томе је одавно и више пута расправљано у науци (Бицилли 1919; Huizinga 1964; Аверинцев 1977; Гуревич 1994; Водолазкин 2013 и др.).

² Део ових истраживања, који се тичу појединих старих српских писаца (Свети Сава и Данило II) изложен је на X (Шпадиер 2020), а настављен на XII Римским Кирило-Методијевским чтенијима 2022. Тања Поповић била је управо последњих месеци свога живота драгоцен саговорник у разговорима на ову тему и, као и деценијама раније, поуздани први читалац мојих текстова.

Средњовековном аутору, као и ауторима свих времена (њему можда још и више), суштински јесте важно да му верујемо. Он залаже сав ауторитет написане/изговорене Речи да би исказао вечну истину и својим појединачним делом испричао повест о општој историји спасења. Стога се не ради о транспоновању пуке стварности — у средњовековној уметности свакако није реч о мимезису (у његовом основном значењу) као битној уметничкој категорији. Реч је о ауторовом (па следствено томе и реципијентовом) *односу* према стварности, његовом *вредновању* тог односа: да ли је за средњовековног писца (и реципијента) уопште важно физичко присуство да би његово сведочанство било аутентично у толикој мери да теми о којој пише, односно личности коју прославља (до)даје на значају и узвишености?

Питање свих питања средњовековне књижевности јесте топка. Топоси као кључ књижевне комуникације омогућавају општење — шифровање али и дешифровање мисаоног садржаја — и доприносе успостављању емоционалног стања и односа између аутора и реципијента (Богдановић 1980: 62–63).³ Стога један од путева којим би се медиевиста могао упутити у својој анализи јесте и онај који би показао у којој је мери чињеница присуства писца у делу *исказана ѿојосима* (и којим) и каква је њихова улога у обликовању личног ауторског искуства. Да ли је тај јединствени, индивидуални (и непоновљиви) доживљај стварности вредан посебног уобличавања или га је, у традицији средњовековне поетике, баш стога што је личан, било потребно увити у препознатљив и прихватљив *locus communis*? Све су то питања која се у анализи хагиографског наратива озбиљно намећу, али на која није могуће овом приликом одговорити.

* * *

Овога пута наша тема је Стефан Првовенчани (1196–1227), старији брат првог српског књижевника, светога Саве, и син оснивача династије Немањића, која је више од два века владала средњовековном српском државом. На почетку своје владавине велики жупан, а од 1217. првовенчани српски краљ, Стефан се, као што је познато, бавио и књижевним радом.⁴ Поред неколико повеља, од којих је за историју књижевности најважнија (са становишта аренге и наратије) тзв. II Хиландарска повеља (око 1207),⁵

³ О топосима и њиховој улози у грађењу хагиолошких типова у византијској и словенској химнографији и, нарочито, о трансформацији ранохришћанских метафора приликом њиховог преношења из византијске грчке у словенску културну средину писала је Дагмар Кристианс (Dagmar Christians) (Кристианс 2018). Још у већој мери у науци је разматрана топика у хагиографији и другим прозним жанровима средњовековља — вид. и данас незаобилазну књигу Е. Р. Курциуса (Ernst Robert Curtius), особито део посвећен топици (Курцијус 1996: 135–178).

⁴ Издање (двојезично) његових дела (Стефан Првовенчани 1999). О Стефану Првовенчаном вид. и (Шпадијер 2014: 34–42), са старијом литературом.

⁵ Издање повеље, са студијом: (Соловјев 1925); о повељи вид. (Радојчић 1966; Јерковић 1997; Јерковић 1998). За датирање повеље вид. (Бубало 2010); вид. такође и (Шпадијер 2015).

од њега је до данас остало сачувано и Житије светог Симеона. Као и свети Сава пре њега, и Стефан је једно прозно дело посветио своме оцу, Стефану Немањи/светом Симеону.⁶

Стефаново Житије светог Симеона (завршено после 1216) сматра се првим правим житијем српске књижевности. Оно поседује готово све елементе развијеног хагиографског списка: пролог, потом главни, историјски део, похвалу и чуда светог. За разлику од Савиног дела, насталог неколико година раније, у којем је тежиште на личном сведочењу о монашком животу, посебно о последњим данима светог Симеона, овде је реч о владарском житију. Стефаново дело је стога зачетник специфично српског поджанра у оквиру словенске житијне књижевности — владарске хагиографије.

На самом почетку житија, после пролога у којем писац констатује како се Немања/Симеон нашао међу оним изабраним на које се излило Божје милосрђе и којима је дато да „буду земаљски господари као угодници његови“ (64),⁷ Стефан излаже и сврху писања свог дела:

„Зато ћу, у Господу Богу светитељи, јерарси, јереји и чрнорисци, пријатељи и браћо моја, ја Стефан, недостојни, грешни, и који сам био тужан пред одласком његовим, који сам рођен па и васпитан од њега, испричати рођење и живот и врлине овога светог господина својег“ (64).⁸

Одмах потом налази се пажње вредан исказ: „Иако ме тада није било нити памтим шта је било о рођењу његовом, ипак сам слушао...“ Ту почиње казивање о рођењу, детињству, младости главног јунака. Затим се приповеда о зидању његових најранијих задужбина, сукобу са браћом, заточењу у пећини и избављењу из ње уз помоћ светог Ђорђа. Следе Немањина ратовања и освајања нових територија. Све је то саопштено маниром неутралног приповедача, са одговарајућим топосима и библијским цитатима, реминисценцијама и паралелама, од којих је најупечатљивија она са Јосифом и која служи писцу да живо представи и образложи Немањин сукоб са браћом и његово неправедно страдање.

А онда, први пут, проговора *homo praesens*, за шта је повод зидање манастира Студенице, односно његове главне цркве посвећене Богородици:

„А кад гледаше подизање храма Пресвете, овај мој господин свети, верујте ми, о господо и браћо, да сам видео како се његов ум диже у висину као

⁶ Стефаново Житије светог Симеона донедавно је било познато само у једном пуном препису из друге деценије XIV века (Национална библиотека у Паризу, Slave 10). Тај је препис више пута издаван, последњи пут 1999. године. Првих тринаест глава Житија део су Горичког зборника Никона Јерусалимца из 1441/1442 (Архив Српске академије наука и уметности у Београду, бр 446). Почетком XXI века пронађен је још један целовити препис Житија из средине XV столећа, у Софији, у Бугарској (Панов 9) — (Джурова 2003: 163–195). Фототипско издање новопронађеног преписа (Велинова 2006). Томислав Јовановић је потом издао тај рукопис доносећи у критичком апарату разночтенија према друга два преписа (париском и Никоновом) и снабдео га коментарима (Јовановић 2011; Стефан Првовенчани 2019).

⁷ Наводе из Житија светог Симеона доносимо према (Стефан Првовенчани 1988); број у загради означава страницу у цитираној књизи).

⁸ Сва подвлачења у наводима су наша.

неки небопарни орао, који је држан на земљи везан узама железним, па се истргао и у висину узлетео да дође до онога бесмртнога и светога источника и да види хлад божанственога града Вишњег Јерусалима, чији, уистину, постаде прави грађанин.“ (75)

Читалац ће, верујемо, лако запазити поређење Немање са орлом. Поред тога што се владарска апотеоза још од античких времена иконографски повезује са летом орлова (С. Радојчић 1975), словенски читалац средњег века пронаћи ће овој слици одговарајуће пандане и у најстаријој сопственој, старословенској традицији.⁹ Али, оно што нас овде занима јесте инсистирање ауторово на личном виђењу које сведочи колико о симболичној толико, а можда и више, о чудесној сцени. *Homo praesens* је овде потребан да материјализује уздицање Немањиног ума и тако оживи древну метафору кроз сопствену доживљену стварност. Додајмо и да је ово први пут, после оног уводног исказа, да приповедач говори у 1. лицу јединине.

Од тог места у житију тон се, иако неосетно, ипак мења. Пишчево присуство, које је (и на местима где га је могло бити) раније изостављано или бар није истицано, сада се подразумева и у одређеним се ситуацијама наглашава. Погледајмо како.

Прва епизода која следи одмах након Стефановог одушевљеног коментарисања Немањиног грађења Студенице јесте бекство најмлађег Немањиног сина Растка (будућег светог Саве) са очевог двора и његов одлазак у Свету Гору. Тај је догађај вишекратно описиван у старој српској књижевности и то на различите начине. После светог Саве који у свом Житију светог Симеона само констатује сопствени одлазак, Стефан први књижевно проговара о томе. За разлику од каснијих дела која „извештавају“ о овом догађају, Стефаново казивање је доста сведено, без претеране драматичности и пренаглашеног изражавања туге. На слугино обавештење о бекству („Господо моја, син ваш млађи, кога сте ви однеговали, отпутова из овога света“, 76), родитељи воде унутрашњи дијалог, који започиње као заједнички, а завршава се као само Немањин:

„А они, тргавши се од ужаса, говораху у себи:

Да ли ће бити овај или други?

Да ли је од нас отпутовао драги васпитаник наш?

Да ли ће нам нанети тугу и жалост?

Да ли ће се овим збити на нама искушење Јовово, као што искуша Господ праведнога Јова?

Али је ипак Јов био праведан, кога и Господ сам послуша правде његове ради?

А ја како ћу сада започети плач, не сазнав о животу драгога ми васпитаника, зашто ли и како отпутова?

Да, умножавајући тугу због њега, не разгневим како незлобнога владикау мојега?“ (76)

⁹ Већ на почецима словенског изворног књижевног стварања, словенски просветитељ, свети Ђирило, виђен је као орао у похвали коју му је саставио Климент Охридски (Климент Охридски 1970: 438).

У овом низу питања, која се не изговарају наглас — пре би се рекло да представљају „речито ћутање“ — одвија се цео мисаони ток, у којем Немања припрема терен за касније делање: слање потере, њен повратак са информацијама да се „васпитаник“ (чије име ниједном није поменуто у овој епизоди) „уселио у Свету Гору“ и Немањино гласно хваљење Господа, праћено речима да и сам зна шта му ваља даље чинити: „Зар не видиш младе који траже оно што им је потребно и који ти предњаче?“ — после чега следе библијске (псаламске и јеванђељске) реминисценције (77). Тон и ритам казивања у овој глави остављају утисак непосредног Стефановог присуства, или бар његову укљученост у актуелна дешавања, али то ни у једном тренутку није констатовано.

Следећа епизода која временски (у пишевом распореду) следи одмах за претходном, уводи Стефана као актера догађаја. Реч је о Немањиној абдикацији (управо у Стефанову корист — иако он није најстарији син), замонашењу и одласку у Свету Гору. Сада Стефан констатује своје присуство, говорећи о себи у 3. лицу, не би ли показао нараторску објективност:

Немања „...призва к себи жену своју и синове своје“
„И, устав с престола својега, предаде му га са сваким благословом“ (77).

И ова је сцена код Стефана Првовенчаног врло сведена и ни трага нема од монументалности и театарности какве налазимо код других Симеонових хагиографа, од којих ниједан, као што знамо, није присуствовао том чину.

Од момента када Стефан постаје владар, његово физичко присуство је подразумевано у свим ситуацијама где је то било могуће, а варирање казивања у 1. лицу једнине или множине и у 3. лицу једнине, показује његов лични однос према конкретном збивању и упућује на емоције које при томе испољава. О преписци са оцем, сада монахом Симеоном који се налази на Атосу, или о дочеку часнога крста, реликвије коју му отац шаље из Свете Горе, Стефан ће приповедати о себи у 3. лицу. Али ће после вести о Симеоновој смрти, коју је такође подробно дочарао иако јој није присуствовао, он готово болно узвикнути у посланици коју шаље брату Сави на Атос, приповедајући о недавним немилим догађајима и свом сукобу са старијим братом Вуканом:

„После тога, браћо, осећајући немоћ у телу својем од многих трудова и рана, са жељом, с много журбе и узбуђене молбе, јавих се речима...“ (87).

Када је Сава услишио Стефанову молбу и донео очеве мошти над којима су се завађена браћа измирила, писац ће се поново огласити у 1. лицу:

„А ја, грешни, иако не могући подигнути главе своје од мноштва безакоња мојих...чувши о светим моштима да су донесене, уздахнув од срца и преклонив колена своја на земљу, са сузама слух молбе...

...И одмах, журно сакупив архијереје своје и јереје и чрнце, изађох му на сусрет...“ (88).

Већ у следећој глави житија, која почиње обележавањем памјати преподобног, Стефан речима „сабрасмо се сви, чинећи празник смрти његове“ (88), сведочи о најважнијем чиниоцу Симеонове светости — његовом првом мироточењу — и чудима која су га пратила, после чега долази до извесног смирења:

„После овога ја, недостојни слуга његов, молитвама овога светог господина мојег олакшавах се од свих терета мојих, старајући се о заповедима његовим, и, живећи у миру и тишини одасвуд, отресох са себе, с помоћу Пречаснога, све непријатељске варваре који су нападали на отачаство његово“ (90).

Од тог места до краја житија казивање поприма искључиво личан тон и увек је у 1. лицу: тако су исприповедана посмртна чуда светог Симеона којима он помаже Стефану у одсудним биткама, а која се остварују уз помоћ Стефановог брата Саве и светог Ђорђа (победа над бугарским царем Борилом, смрт одметника Стреза и Михаила Грка). Кулминацију житија, својеврсни климакс, представља изванредно компонована и стилски упечатљива Стефанова Похвала светом Симеону, реторски узвишена и изречена у 1. лицу. Она је у првом делу састављена од низа реторских питања у којима доминира топос посвете и неизрецивости, а у другом од низа анафора из Акатиста Богородици („Радуј се“) и симболичних именована светог Симеона, а завршава се личним анафорским обраћањем светоме:

„Не заборави мене, убогога твојега!

Не заборави мене, који лежи у безакоњима!

Не заборави мене који се ваљам у блату сласном, него пружи пресвету своју десницу, којом ме и благослови у варљивом животу овом, и руководи ме научи да идем стопама твојим, ако и недостојна, ако и некорисна, ако и непотребна!“ (97–98).

Куриозитет Стефановог житија светог Симеона огледа се у његовом завршетку, какав налазимо у рукописној традицији дела. Није Похвала његов, иако природан, крај. Њему је после похвале додато још једно посмртно Симеоново чудо — једноставно зато што се догодило након завршетка житија — па га можемо посматрати и као својеврстан пример анфиладности конструкције, односно нарушавања затворености уметничког времена у средњовековној хагиографији (Лихачов 1972: 302). Реч је о чудесној помоћи светог Симеона (уз Савино посредништво) у Стефановом сукобу са угарским краљем Андријом и Хенриком Фландријским (Јерисом Филандром, како се у Житију назива; историјски се догађај збио 2016. па је то *terminus post quem* завршетка дела), у епизоди у којој се смењују лично и колективно искуство, исказано смењивањем 1. лица једине и множине.

* * *

Шта би се, после оваквог читања Житија светог Симеона и изложеног материјала, могло закључити у односу на чињеницу ауторовог физичког присуства описиваним догађајима? Или, да поновимо питање с почетка

текста: да ли Стефан као *homo praesens* своје физичко присуство вреднује тако да његово сведочанство доприноси аутентичности у толикој мери да би теми о којој пише, односно личности коју прославља (до)дало на значају и узвишености?

Наведени делови Житија и анализа коју смо спровели показују да Стефан као хагиограф с подједнаком озбиљношћу и одговорношћу приступа задатку у свим сегментима свога рада. Са становишта култне праксе — стварања и ширења култа, свечевог прослављања — нема битније разлике у грађењу лика преподобног Симеона у односу на то што је аутор и *homo praesens* и *homo scribens*. Подједнако су, у овом делу, хагиографски „аутентични“ (колико год то парадоксално звучало) и они делови житија који приповедају о давној прошлости којој писац није сведочио него само *слушао* о њој, као и они који подразумевају његово присуство па и активно учешће. На местима где се Стефан оглашава у 1. лицу јединине затрепери каткад лична емоција и пробије се кроз хагиографско штиво узвик *еџалџираносџи* (слика Немањиног ума који се попут орла узноси на небо) или *жалосџи* (после очеве смрти), али то не ремети чврсту структуру житија и устаљену хагиографску топику.

Не чини нам се, стога, да је средњовековни аутор претерано држао до чињенице што је био непосредан сведок догађаја о којима пише (бар у овом житију), односно да је сматрао како је његовим читаоцима/слушачима то важан доказ веродостојности његовог исказа. Са друге стране, склони смо да закључимо како ни тадашњи рецепијенти нису били наклоњенији сувременим сведочењима писца науштрб „древних сведочења“. Напротив, за штовање светог и значај његовог култа далеко су већу вредност могла имати „древна сведочења“ јер је у природи средњовековног мишљења да се темељи на традицији и канону. Средњовековни пар „аутор-реципијент“, како је то, у другачијем али по смислу сличном контексту, устврдио Умберто Еко (Umberto Eco), не прави разлику између веродостојног (као познатог) и мистичног (као непознатог): „Све је познато уколико су неки далеки ауторитети о томе говорили, и све је непознато јер је извор чудесних открића и кључно питање скривених хармонија“ (Еко 1992: 102). У житијном делу, *homo praesens* није релевантан јер није акценат на ауторовом доживљају света (па тако ни на доживљеној стварности) и његовом тумачењу светости јунака која се у тој стварности пројављује, већ је светост јунака Божје дело и објективна чињеница која нам се преко *homo scribens-a* објављује. Физичка присутност аутора своје постојање у тексту оправдава на другом (нижем са средњовековног аспекта) нивоу, а то је језичко-стилски план, који се вероватно и не може избећи или који се (не)-свесно и не избегава. Без обзира на теоријска разматрања о човеку средњовековља, не можемо поуздано знати колико је средњовековни рецепијент заиста примећивао то језичко, стилско *присуство* аутора и — што је важније — у којој мери га је ценио. Али са сигурношћу се може тврдити да је то једна од оних ствари на коју модерни читалац итекако обраћа пажњу,

а савремени медијевиста, пак, настоји да, анализирајући и ове компоненте језичког уметничког дела, дубље проникне у дух и психу homo legens-а средњовековне епохе.

ЛИТЕРАТУРА

- Аверинцев Сергеј. *Поеџика рановизантијске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1977.
- Бицилли Петр. *Элементы средневековой культуры*. Одесса: Гносис, 1919.
- Богдановић Димитрије. *Историја старије српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1980.
- Бубало Ђорђе. „Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу манастиру Хиландару?“. *Стари српски архив* 9 (2010): 233–241.
- Велинова Васја. „Житието на Стефан Немања от Стефан Првовенчани (Фототипно издание на преписа от средата на XV век)“. *Археографски љрилози* 26–27 (2006): 7–107.
- Водолазкин Евгений. «О средневековой письменности и современной литературе». *Текст и традиция: альманах* 6 (2013): 37–65.
- Гуревич Арон. *Кашеџорџе средњовековне кулџуре*. Нови Сад: Матица српска, 1994.
- Джурова Аксинџа. „За сџбата на славјанските рџкописи. Предварителни бележки за неизвџстен Котленски псалтир XVIII век и рџкописни фрагменти (Житие на Стефан Немања от Стефан Првовенчани и Служба на Стефан Бранкович)“. *Археографски љрилози* 25 (2003): 163–195.
- Јерковић Вџра. „Језик повеље великог жупана Стефана Немањића манастиру Хиландару“. *Зборник МС за филолоџију и линџвистџику* 40-2 (1997): 123–139.
- Јерковић Вџра. „Синтаксичке одлике Хиландарске повеље Стефана Немањића“. *Зборник МС за филолоџију и линџвистџику* 41/2 (1998): 19–33.
- Јовановић Томислав. „Житије светог Симеона Стефана Првовенчаног према препису средине XV века“. *Археографски љрилози* 33 (2011): 103–192.
- Климент Охридски. *Сџбрани сџчинения*. Т.1. Ангелов Боню, Куев Кујо, Кодов Христо (об-раб.). Софија: Бџлгарска академия на науките, 1970.
- Кристианс Дагмар. *Топосы в песнопениях византийской служебной минеи и проблемы их переноса на славянскую почву*. Москва: Индрик, 2018.
- Курцијус Ернст Роберт. *Евројска књижевност и латински средњи век*. Београд: Српска књижевна задруга, 1996.
- Лихачов Дмитриј. *Поеџика старије руске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1972.
- Радојчић Светозар. „Хиландарска повеља Стефана Првовенчаног и мотив раја у српском минијатурном сликарству“. *Хиландарски зборник* 1 (1966): 41–50.
- Соловјев Александар. „Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200–1202“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 5 (1925): 62–89.
- Стефан Првовенчани. «Живот светог Симеона». Стефан Првовенчани. *Сабрани списи*. Прир. Љ. Јухас-Георгиевска. Стара српска књижевност у 24 књиге Београд: Просвета — Српска књижевна задруга, 1988.
- Стефан Првовенчани. *Сабрана дела*. Предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгиевска, издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга 1999.
- Стефан Првовенчани. *Житије светиоџ Симеона*. Српскословенски текст приредио Томислав Јовановић. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 2019.
- Трифуновић Ђорђе. „Проза архиепископа Данила II“. *Књижевна историја* 33 (1976): 3–71.
- Шпадијер Ирена. *Светиоџорска баџишина. Манасџир Хиландар и старије српска књижевност*. Београд: Чигоја 2014.
- Шпадијер Ирена. „Алегорија раја код светог Саве и Стефана Првовенчаног“. Бојан Миљковић и Дејан Целебџић (ур.). *ПЕРИВОЛОС*. Књ. I. Зборник у част Мирјане Живоји-

- новић. Београд: Византолошки институт САНУ: Задужбина светог манастира Хиландара, 2015: 113–126.
- Шпадиер Ирена. «Человек пишущий — человек присутствующий в древнесербской агиографии». Запольская Наталья (ред.). *Десятые Римские Кирилло-Мефодиевские чтения — Slavia Christiana: Язык, Текст, Образ*. Москва: Индрик, 2020: 185–190.
- Brown Peter. „Chorotope: Theodore of Sykeon and His Sacred Landscape“. Лидов Алексей (ред.). *Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и древней Руси*. Москва: Прогресс-традиция, 2006: 117–125.
- Eko Umberto. *Umetnost i lepo u estetici srednjega veka*. Novi Sad: Svetovi, 1992.
- Huizinga Johan. *Jesen srednjega vijeka*. Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- Špadijer Irena. „The Symbolism of Space in Medieval Hagiography“. *Кирило-Мефодиевски сѣудуи* 21 (2012): 300–308.

REFERENCES

- Averincev Sergej. *Poetika ranovizantijske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1977.
- Bicilli Petr. *Elementy srednevekovoj kul'tury*. Odessa: Gnosis, 1919.
- Bogdanović Dimitrije. *Istorija stare srpske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1980.
- Brown Peter. „Chorotope: Theodore of Sykeon and His Sacred Landscape“. Lidov Aleksej (red.). *Ierotopiya. Sozdanie sakral'nyh prostranstv v Vizantii i drevnej Rusi*. Moskva: Progress-tradiciya, 2006: 117–125.
- Bubalo Đorđe. „Kada je veliki župan Stefan Nemanjić izdao povelju manastiru Hilandaru?“. *Stari srpski arhiv* 9 (2010): 233–241.
- Dzhurova Aksiniya. „Za s'đbata na slavyanskite r'kopisi. Predvaritelni belezhki za neizvesten Kotlenski psaltir XVIII vek i r'kopisni fragmenti (Zhitie na Stefan Nemanya ot Stefan P'rvovenchani i Sluzhba na Stefan Brankovich)“. *Arheografski prilozhi* 25 (2003): 163–195.
- Eko Umberto. *Umetnost i lepo u estetici srednjega veka*. Novi Sad: Svetovi, 1992.
- Gurevič Aron. *Kategorije srednjovekovne kulture*. Novi Sad: Matica srpska, 1994.
- Huizinga Johan. *Jesen srednjega vijeka*. Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- Jerković Vera. „Jezik povelje velikog župana Stefana Nemanjića manastiru Hilandaru“. *Zbornik MS za filologiju i lingvistiku* 40/2 (1997): 123–139.
- Jerković Vera. „Sintaksičke odlike Hilendarske povelje Stefana Nemanjića“. *Zbornik MS za filologiju i lingvistiku* 41/2 (1998): 19–33.
- Jovanović Tomislav. „Žitije svetog Simeona Stefana Prvovenčanog prema prepisu sredine XV veka“. *Arheografski prilozhi* 33 (2011): 103–192.
- Kliment Ohridski. *S'brani s'čineniya*. T. 1. Angelov Bonyu, Kuev Kujo, Kodov Hristo (obrab.). Sofiya: B'lgarska akademiya na naukite, 1970.
- Kristians Dagmar. *Toposy v pesnopeniyah vizantijskoj sluzhebnoj minei i problemy ih perenosy na slavyanskuyu pochvu*. Moskva: Indrik, 2018.
- Kurcijus Ernst Robert. *Evropska književnost i latinski srednji vek*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1996.
- Lihačov Dmitrij. *Poetika stare ruske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1972.
- Radojčić Svetozar. „Hilendarska povelja Stefana Prvovenčanog i motiv raja u srpskom minijaturnom slikarstvu“. *Hilendarski zbornik* 1 (1966): 41–50.
- Solovjev Aleksandar. „Hilendarska povelja velikog župana Stefana (Prvovenčanog) iz godine 1200–1202“. *Prilozhi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 5 (1925): 62–89.
- Stefan Prvovenčani. „Žitije svetog Simeona“. Stefan Prvovenčani. *Sabrani spisi*. Prir. Lj. Juhas-Georgievksa. Stara srpska književnost u 24 knjige. Beograd: Prosveta — Srpska književna zadruga, 1988.
- Stefan Prvovenčani. *Sabrana dela*. Predgovor, prevod dela i komentari Lj. Juhas-Georgievksa. Izdanje na srpskoslovenskom T. Jovanović. Beograd: Srpska književna zadruga, 1999.

- Stefan Prvovenčani. *Žitije svetog Simeona*. Srpskoslovenski tekst priredio Tomislav Jovanović. Despotovac: Narodna biblioteka „Resavska škola“, 2019.
- Špadijer Irena. „The Symbolism of Space in Medieval Hagiography“. *Kirilo-Methodievski studii* 21 (2012): 300–308.
- Špadijer Irena. *Svetogorska baština. Manastir Hilandar i stara srpska književnost*. Beograd: Čigoja, 2014.
- Špadijer Irena. „Alegorija raja kod svetog Save i Stefana Prvovenčanog“. Bojan Miljković i Dejan Dželebdžić (ur.). *ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ*. Књ. I. Zbornik u čast Mirjane Živojinović. Beograd: Vizantološki institut SANU — Zadužbina svetog manastira Hilandara, 2015: 113–126.
- Špadijer Irena. «Chelovek pishushchij — chelovek prisutstvuyushchij v drevneserbskoj agiografii». Zapol'skaya Natal'ya (red.). *Desyatye Rimskie Kirillo-Mefodievskie chteniya — Slavia Christiana: Yazyk, Tekst, Obraz*. Moskva: Indrik, 2020: 185–190.
- Trifunović Đorđe. „Proza arhiepiskopa Danila II“. *Književna istorija* 33 (1976): 3–71.
- Velinova Vasya. „Zhitiyo na Stefan Nemanya ot Stefan P”rvovenchani (Fototipno izdanie na prepisa ot sredata na XV vek)“. *Arheografski prilozhi* 26–27 (2006): 7–107.
- Vodolazkin Evgenij. «O srednevekovoj pis'menosti i sovremennoj literature». *Tekst i tradiciya: al'manah* 6 (2013): 37–65 .

Irena Špadijer

HOMO SCRIBENS — HOMO PRAESENS: STEFAN THE FISRT-CROWNED

Summary

The article deals with the transposition of reality and real historical events into a literary, cultic text in cases where the author consciously emphasises his presence which we know to be unquestionable. The questions posed and answered in the article are the following: In that case, do the narration and descriptions of the experienced reality differ from common fiction, a customary literary procedure used to (re)construct the reality and “reinforce” the credibility of the text? Is the author’s presence at the events that he writes about the guarantee of authenticity or not?

We are not dealing here with the transposition of the *mere* reality, and mimesis (in the basic meaning of this term) is definitely not an important category in the art of the Middle Ages. Instead, we are looking here at the author’s (consequently the recipient’s) *relationship* with reality, namely, his *validation* of this relationship: Is the physical presence indeed important for a medieval author (and recipients) to make his testimony authentic to an extent that it would add to the significance and sublimity of the topic or personality he describes?

Based on the analysis of the *Life of St Simeon* by Stefan the First-Crowned, the conclusion is that Stefan, as a hagiographer, approaches the task with equal seriousness and responsibility in all segments of his work. From the perspective of the cultic practice — the creation and development of a cult, veneration of a saint — there is no significant difference in building up the character of St Simeon relative to the fact that the author is both a *homo praezens* and *homo scribens*. The parts of this work depicting the distant past that the author could not have witnessed, he only *heard the stories* about it instead, are hagiographically equally “authentic” (as paradoxically as it may sound) as the parts implying his immediate presence and even active participation. In a hagiography, *homo praezens* is not a key factor because the emphasis is not on the author’s experience of the world (and, consequently, the experienced reality) and his interpretation of the main character’s holiness emanating from such reality. The holiness of the main character is God’s deed and an objective fact that *homo scribens* reveals to us. The physical presence of the author is justified in the text at another level (a lower one, from the medieval aspect) — the linguistic and stylistic level.

Keywords: writer as a witness, Stefan the First-Crowned, Life of St Simeon.